

**Empirikus
társalgáskutatások
Magyarországon -
Szimpózium
ABSZTRAKTFÜZET**

Nyelvtudományi Intézet

2020. szeptember 18.

Plenáris előadások

A társalgáselemzés az elméletek és tények között

Pléh Csaba

Közép-európai Egyetem, Budapest

A modern társalgáselemzés iránti igény a Wittgenstein féle önbecsapásokból indult ki. Az érett Wittgenstein mindenütt a *használatról* szólt, de mindig fiktív példákkal élt. Fél évszázaddal bölcsebben felvethetjük a kérdést, miért is fogadta ezt el olyan kézenfekvőnek az olyan kritikus analitikus filozófus közösség? Nyilván azért, mert mindannyian állandó társalgók vagyunk. Mai felfogásunk szerint a gondolatolvasó Tudatelmélet (Theory of Mind) és az állandó Relevancia építés, összefüggés teremtés mint eljárások nemcsak a nyelvet fürkésző tudós sajátjai, hanem mindannyiunkéi. Ezek letilthatatlan automatikus alkalmazása révén volt oly sokáig minden használati példa mint példa bizonyító erejű számunkra. A példa léte maga bizonyít valamit, miként Wittgenstein kedvenc kacsa-nyúl ábrája is létével bizonyítja az észlelés elkerülhetetlen értelmezettségét.

A dolgok onnantól váltak tényekkel sebzetté, mikor Austin kezében a „használat” beszédaktusok világává vált. Az *ígéret* és az *esküvő* példája megindította a képzeletet a nyelvhasználat átfogó illetve intézményes keretekben folyó vizsgálata felé. A kaliforniai happening szociológusok, az etnometodológusok és a más dolgokban igen szisztematikus Labov még Wittgenstein fogjai. Néhány kirívó példát elemeznek (Labov és Fanshel könyve két mondatot), hogy a megszólalások szabályozásának vagy a társalgásnak egész mikrokozmoszát tárják fel. Herbert Clark ebben a happening világban élve bevezette a kaliforniai stílusú kísérletezést. Italboltok nyitva tartásáról és árukészletéről telefonkalózkodva tárta fel a közvetett kérdés-válasz szekvenciák szabályszerűségeit. Ez a módszergazdagodás azóta is tart.

Az eltelt fél évszázad a társalgáselemzésben, miként a pragmatika egészében is két átfogó elmélet küzdelmét hozta. Az egyik a beszédaktusok, különösen a közvetettség mikroelemzéséből kiindulva szabályok, kicsiny elvek sokaságának gyors alkalmazásával éri el a koherenciát. A másik viszont Grice rendszerét tovább egyszerűsítve, egyetlen elv, a relevancia teremtés s egyetlen segítség a szándék és a gondolat értelmezés segítségével cementsze össze a megnyilatkozásokat.

A kétféle megközelítés közötti választás vajon empirikus kérdés-e vagy elméleti preferenciák függvénye? Bemutatok néhány empirikus példát e dilemma illusztrálására. Egyetemesek-e a közvetetett felszólítások szabályai? Mi számít „szavunkba vágásnak”, s függ-e ez nemtől, kortól, kultúrától? Vajon ezek elemzése segít-e az Austin és Sperber közti választásban?

Fonetikai szempontok a társalgáselemzésben

Markó Alexandra

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

A társalgás fonetikai szempontú elemzése azt kívánja meg, hogy technikai értelemben jó minőségű rögzített felvétel álljon rendelkezésre. Egy egyrészt felerősíti a megfigyelői paradoxont, másrészt oda is vezet, hogy jó néhány, a társalgásból ismert beszédjelenségre nem közvetlenül társalgásokból származnak az első adataink (pl. suttogás, hűmmögés). Mindemellett társalgásokról készült hangfelvételek Magyarországon már több mint 40 éve készülnek, a koraiak nagy része azonban fonetikai elemzésre nem vagy kevéssé alkalmas – és nem is ezzel a céllal rögzítették ezeket.

A társalgás mint nyelvi viselkedés fonetikai vizsgálata viszonylag késve került az érdeklődés homlokterébe (korábban sporadikus vizsgálatok voltak csak), de ma már elképzelhetetlen bármilyen beszédbeli jelenség fonetikai szempontú definiálása vagy jellemzése ennek az aspektusnak a figyelmen kívül hagyásával (vegyük például a szünet definíciójának alakulását az utóbbi évtizedekben). A nemzetközi és a hazai szakirodalmat áttekintve látjuk, mennyiféle sajátossága van a társalgásnak, amely fonetikai paraméterekben is mérhető. Ilyen például a beszédalkalmazkodás, a beszélőváltás működése. Jó néhány beszédjelenség a különféle társalgástípusokban jelentkezik igazán nagy számban, ilyenek a különféle kérdő megnyilatkozások, a diskurzusjelölők, a háttércsatorna-jelzések és így tovább. Ezeknek vannak vagy lehetnek sajátos fonetikai jellemzőik, amelyek vizsgálatra érdemesek.

Az előadásban a társalgások és a társalgási jelenségek fonetikai szempontú elemzéstörténetén keresztül azt a kérdést járjuk körül (a teljesség igénye nélkül), hogy mit adhat hozzá a fonetikai vizsgálat a társalgás működési folyamatainak pontosabb megismeréséhez, leírásához. Az áttekintést az alkalmazási lehetőségekkel kapcsolatos kérdések zárják.

Implicit pragmatikai jelenségek vizsgálati lehetőségei szóbeli diskurzusokban: módszertani problémák

Németh T. Enikő

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Németh T. Nagy C. Németh (2020) kutatásukban három olyan, szokásosan más adatforrások alapján elemzett pragmatikai jelenségek körét (implicit argumentumok, indirekt kérések, alkalmi társalgási implikatívák) vizsgálták a Magyar Nemzeti Szövegtár írott korpuszában, amelyek explicite kereshető megjelenési formával nem rendelkeznek. Arra a konklúzióra jutottak, egyrészt, hogy bár a nyelvhasználat kutatásában módszertani követelmény a korpuszok használata, a rejtett pragmatikai jelenségek feltárásához korpuszvezérelt vizsgálat nem lehetséges, csak korlátozottan korpuszalapú, mivel a csak részben automatikus kereséssel megtalálható implicit pragmatikai jelenségek elemzéséhez nélkülözhetetlen a kontextusra, valamint a kutató nyelvhasználati intuíciójára támaszkodó kvalitatív elemzés. Másrészt, a korpuszok hatékonyabb felhasználásához pragmatikai és kontextuális annotáció szükséges, amely azonban egy elméletileg meghatározott annotációs kereten és az annotálók nyelvhasználati intuícióján alapszik. Így az intuíció mint adatforrás megkerülhetetlen a korpuszokra épülő kutatásokban is.

Jelen előadás célja az említett kutatás kiterjesztése az implicit pragmatikai jelenségek szóbeli és multimodális korpuszokban való vizsgálatára. Az előadás két jelenségre koncentrál a verbális kommunikáció multimodalitását, intencionalitását, perspektivikusságát és szekvenciális felépítését figyelembe véve: egyfelől az intenciók és perspektívák szerepére az implicit információk közvetítésében, másfelől az implicit igei argumentumok előfordulására.

Az elemzések megerősítik az írott korpuszok felhasználhatóságáról fentebb idézett konklúziókat: az implicit pragmatikai jelenségek a szóbeli és multimodális korpuszokban is csak korlátozottan vizsgálhatóak a korpuszmódszerrel. Továbbá felvetik azt az eddig nem kezelt módszertani problémát, hogy hogyan lehet megjeleníteni a pragmatikai és kontextuális annotációkban a kommunikációs partnerek és a kutatók, gyakran csak gondolat kísérletekkel bemutatható, értelmezési lehetőségeit.

Irodalom

Németh T. Enikő Nagy C. Katalin Németh Zsuzsanna 2020. Ami a korpuszokból kimarad: rejtőzködő pragmatikai jelenségek In: Simon Gábor – Tolcsvai Nagy Gábor szerk. Nyelvtan, diskurzus, megismerés. Budapest: Eötvös Kiadó (megjelenés alatt).

A HuComTech multimodális élőnyelvi korpusz

Hunyadi László – Szekrényes István

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar

A HuComTech multimodális élőnyelvi korpusz 111 adatközlővel készített, 50 órányi interjúbeszélgetés hang- és videofelvételéből, illetve a felvételekhez manuálisan és automatikus módszerekkel készített annotációkból áll, amelyek a hanganyaghoz társuló szó- és megnyilatkozás-szintű szöveges átiratok mellett a beszélt nyelv egyéb modalitásait, a társalgáselemzés széles spektrumát támogató címkékkel (sokféle szempontból annotált nem-verbális gesztusok, fordulóváltások, beszédaktusok, unimodális pragmatika, prozódiai és szintaktikai szerkezet, témaváltások, kifejezett érzelmek) egészítik ki a korpusz elemzési lehetőségeit. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének és a The Language Archive projekt gondozásában kutatási célra jelenleg elérhető anyagok nyolc év folyamatosan új feldolgozási szempontokkal bővülő, interdiszciplináris keretek között zajló kutatómunkájának az eredményei. Előadásunk célja, hogy bemutassa a korpusz felvételeinek és annotációs rendszerének taxonómiáját, az annotáláshoz, továbbá az annotációk elemzéséhez eddig felhasznált módszereket, amelyeknek az ELAN programban elérhető lekérdező funkciókon, deskriptív statisztikákon túl egyéb, a rejtett időbeli minták feltérképezésére szolgáló speciális algoritmusok és gépi tanulással végzett kísérletek is részét képezték.

Újrafogalmazást jelölő diskurzusjelölők variációs pragmatikai elemzése

Furkó Péter

Károli Gáspár Református Egyetem

Előadásomban három magyar újrafogalmazást jelölő diskurzusjelölő (vagyis, mármint, azaz) variációs pragmatikai elemzését adom elő.

Míg a fonológiai és morfo-szintaktikai variáció tanulmányozására „viszonylag homogén és kongruens módszertanok állnak rendelkezésre” (Pichler 2010: 582), a diskurzus-pragmatikai elemek variációs kutatására „a koherens módszertani alapelvek hiánya” jellemző (uo.).

Ennek megfelelően rövid módszertani problémafelvetés és a variációs pragmatika bemutatása után főként a korpusznyelvészet és a diskurzusannotáció módszereivel igyekszem plauzibilis megállapításokat tenni a három vizsgált újrafogalmazást jelölő diskurzusjelölő (ÚJDJ) vonatkozásában. A tanulmány ezer véletlenszerűen kiválasztott ÚJDJ token funkcionális spektrumát térképezi fel az MNSZ2 alapján irodalmi szövegekben, politikai diskurzusokban és magánbeszélgetésekben.

A diszperziós értékek (variációs koefficiens és Juilland-féle D) meglepő képet mutatnak: a gyakoribb és intuitíve informálisabb vagyis az azaz-hoz hasonlóan viszonylag egyenletes eloszlást mutat az egyes alkorpuszok között, és ritkábban fordul elő informálisabb műfajokban (CV% vagyis = 21,44%; Juilland D vagyis = 0,79; CV% azaz = 23,97%; Juilland D azaz = 0,76). Ezzel szemben az intuitíve formálisabb ÚJDJ mármint összességében egyenletesen oszlik el (CV% = 41,74%; Juilland D = 0,58), de gyakoribb a magánbeszélgetésekben, ahol relatív előfordulása 321%.

Az annotátorok az egyes tokeneket az MNSZ metaadatain túl (régió, regiszter, adatgyűjtés éve) a következő jellemzők alapján osztályozták: (1) az ÚJDJ három meta-funkciója (javítás, tisztázás, kifejtés), (2) a vizsgált ÚJDJ pozíciója a gazdaegységben, (3) a vizsgált ÚJDJ pozíciója a beszédlépésben, (4) az ÚJDJ hatásköre.

Az előadásban amellet fogok érvelni, hogy a fenti diszperziós értékek a funkcionális jellemzőkkel, tehát a mikro-pragmatikai paraméterekkel, nem pedig a nyelvi adatok területi eloszlásával, vagy egyéb makro-paraméterekkel hozhatók összefüggésbe.

Irodalom

Pichler, Heike. 2010. Methods in discourse variation analysis: Reflections on the way forward. *Journal of Sociolinguistics* 14/5: 581–608.

Schirm Anita

A diskurzusjelölők mint érzelm kifejező eszközök – egy call centeres korpusz adatai alapján

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

A telefonbeszélgetések szerkezeti szabályszerűségeit már az 1960-as évektől vizsgálták, ám a bennük előforduló diskurzusjelölőket csak érintőlegesen említették a különböző leírások. Pedig a diskurzusjelölők emocionális és expresszív funkciójuk révén a beszélők érzelmi állapotáról is számot adnak, így kiválóan alkalmasak a beszélgetésben résztvevő felek érzelmeinek a detektálására. Az előadásban a Voxindex korpusz 50 darab, magyar nyelvű call center beszélgetését felhasználva azt mutatom be, hogy a telefonos ügyfélszolgálat kommunikációs szituációjában megjelenő érzelmek hogyan azonosíthatók a szupraszegmentális tényezők és a használt diskurzusjelölő-példányok által. A kutatás azt mutatta, hogy a telefonbeszélgetésekben a diskurzusjelölők számának a növekedése az érzelmi telítettséget jelzi. Ám a félintézményes beszédhelyzet két szereplője, az operátor és az ügyfél más érzelmeket fejezett ki a diskurzusjelölők által. A telefonbeszélgetés rögzítése és az ügyintézés szituációja az ügyfeleket gyakran feszélyezte, s ezt a zavart és a bizonytalanságot az általuk használt diskurzusjelölők (pl. hát, ilyen, ugye) is mutatták. Emellett az ügyfelek a negatív attitűdjüket, például a felháborodást, a csalódottságot, a fenyegetést és az iróniát is diskurzusjelölőkkel (pl. hát, ja, aha, szerintem) jutatták érvényre. Az ügyintézők viszont a betelefonálók megnyugtatóására, valamint udvariassági elemként a mondanivaló tompítására, illetve háritásra használták a diskurzusjelölőket, közülük is főként a hát-ot. A vizsgálat megerősítette a diskurzusjelölők erőteljes multifunkcionalitását, egyúttal arra is rávilágított, hogy a szövegtípus jellegzetességei és az elemek szerepkörei között szoros kapcsolat van.

Hétköznapi társalgások kritikai szociolingvisztikai elemzése

Bodó Csanád

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

A társalgások hazai empirikus vizsgálataiban kevésbé van jelen az a társas konstruktivista szemlélet, amely a mikroszintű megközelítést következetesen érvényesítve kívánja feltárni, hogyan járulna hozzá a társalgások a hatalmi egyenlőtlenségek kialakulásához, fenntartásához és legitimálásához. Elemzésem ezt a kérdést a „politikailag korrekt” beszédmód hétköznapi értelmezéseivel összefüggésben vizsgálja. Ehhez a Budapesti Egyetemi Kollégiumi Korpuszt (BEKK) használom fel. A BEKK hétköznapi interakciók első nagyobb magyar nyelvű anyaga, amelyet interjúfelvételek egészítenek ki a résztvevőkkel. A politikai korrektségről kimutatom, hogy a fővárosi egyetemisták körében ugyan változatos az, ahogyan ezt a regisztert metadiszkurzív nyelvi tevékenységük során azonosítják, de meghatározó módon a „nyugat” normáinak képzete fűződik hozzá. Eközben a regiszter használatát a beszélők nem asszociálják a társadalmi egyenlőtlenségek kritikájával. A mások nyelveként felismert „píszí” regiszter ebből adódóan csak korlátozottan alkalmas arra, hogy a személyes nyelvpolitika eszközévé váljon azokban a hétköznapi társalgásokban, amelyek marginalizált csoportokról szólnak.

A társalgáselemzés mint alkalmazott tudomány

Boronkai Dóra

Pécsi Tudományegyetem

Az előadás fókuszában a társalgáselemzés módszerével végzett hazai és nemzetközi kutatások áttekintése áll, különös tekintettel három, napjainkban egyre inkább előtérbe kerülő területre. A társalgáselemzés alkalmazási lehetőségeit elsőként az orvos-beteg kapcsolati modellek kommunikációs jellemzőivel összefüggésben mutatja be. Olyan kutatási eredményeket ismertet, amelyek az orvos-beteg kommunikáció vizsgálatában a konverzációelemzés módszerének alkalmazására hoznak példákat (pl. az orvos-beteg konzultációk nyitásának, zárásának, beszélőváltási mechanizmusainak, interakciós mintázatainak tanulmányozása). Az előadás ezt követően azt tekinti át, hogy a módszer hogyan alkalmazható a tanórákutatások esetében. Az osztálytermi kommunikáció, mint diskurzus elsősorban a tanári megnyilatkozások típusai, a tanulói-tanári kommunikáció aránya, a szekvenciák mintázata, a beszélőváltások és hibajavítások módja, valamint ezek munkaformákkal, módszerekkel való összefüggéseinek szempontjából vizsgálható. A társalgáselemzés módszerével végzett kutatások harmadik területe a kora gyermekkori kommunikáció vizsgálata, különös tekintettel a konverzációs képesség kialakulására és fejlődésére. A napjainkban folyó kutatások e téren elsősorban a szomszédsági párok, a beszélőváltási stratégiák és a hibajavítási mechanizmusok kérdését vizsgálják. Az előadás utolsó része ezekről a kutatásokról nyújt részletesebb beszámolót, illetve közli egy közel 14 000 szövegszónyi, 90 kora gyermekkori társalgásból álló korpusz empirikus vizsgálatának eddigi eredményeit.

Fókuszált multimodális prezentációk

A tanulói megnyilatkozások differenciálása

Asztalos Anikó

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Az előadás tárgya az osztálytermi diskurzus, azon belül a tanulói megnyilatkozások elemzése pragmatikai, diskurzuselemzési és pszicholingvisztikai keretben. A kutatás a tanórák frontális óraszakaszában vizsgálja a tanulói megnyilatkozások fajtáit, gyakoriságát, átlagos hosszát és a tanórákra jellemző megnyilatkozások diverzitását is. A kutatás korpusza 24 magyar nyelvi tanóra kamerás felvétele, amelyeknek a kiválasztása rétegzett mintavétellel történt a tanár nemére, szakmai gyakorlatára, illetve a tanított korosztályra vonatkozóan.

A tanórák lejegyzése az ELAN 5.1. transzkripció programmal, az adatok statisztikai elemzése az SPSS 17.0 szoftver segítségével készült. A vizsgálat elsőként a tanári és a tanuló fordulokat annotálta, majd a tanári, a tanulói fordulók és a munkaformák szegmentálta és végül a tanulói megnyilatkozásokat típusok szerint különítette el. A tanulói megnyilatkozástípusok meghatározása az interakcionális kommunikációelmélet alapján feltárt domináns beszédaktus megállapításával történt. A Robert Freed Bales által kidolgozott rendszert a korpuszban feltárt egyéb megnyilatkozástípusok egészítették ki, kialakítva így a tanulói megnyilatkozástípusok domináns beszédaktusok szerinti rendszerét, amelynek típusai például: óra eleji jelentés, egyetértés, egyet nem értés, véleménykérés, véleménykifejezés stb. (Bales 1951). A kutatásban a tanulói megnyilatkozások elhatárolásának szempontjai a szakirodalom és a korpusz ismeretében a következők voltak: a megnyilatkozásban megfigyelhető domináns beszédaktus, a megnyilatkozást tartalmazó tanulói beszédforduló helye az adott szekvenciában, a pedagógus által feltett kérdés vagy instrukció célja és jellemzője; a megnyilatkozás grammatikai jellemzői stb. (Németh T. 1996; Lyons 1977, idézi Németh T. 1987; Markó 2010; Asztalos 2020).

A vizsgálat bővítheti az osztálytermi diskurzusról és a tanulói beszédről tett eddigi tudományos megállapításokat.

Irodalom

- Asztalos Anikó 2020. A diskurzusjelölők a tanulói beszédben. In: Karlovitz János Tibor (szerk.) *Reflexiók néhány magyarországi pedagógia-releváns kontextusra*. International Research Institute. Komárno. 177–188.
- Bales, Robert Freed 1951. *Interaction process analysis; a method for the study of small groups*. Addison – Wesley Press. Cambridge.
- Lyons, John 1977. Sentences and texts. In: Lyons, John (ed.) *Semantics II*. Cambridge University Press. Cambridge. 622–635.
- Markó Alexandra 2010. A prozódia szerepe a–spontán beszéd tagolásában. In: *Beszéd kutatás*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest. 82–99.
- Németh T. Enikő 1987. A kötőszók szerepe a megnyilatkozáshatár vizsgálatában. In: *Acta Universitatis Szegediensis: Sectio Ethnographica et Linguistica*. Néprajz és Nyelvtudomány. 3132. évfolyam. 167–182.
- Németh T. Enikő 1996. *A szóbeli diskurzusok megnyilatkozáspéldányokra tagolása*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Nők és férfiak az első randin

Bencze Norbert

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

A diskurzuselemzés egyik legtermékenyebb iránya a nemek szempontjából vizsgálja a szövegeket: a nőkre és a férfiakra jellemző társalgási jegyeket kívánja megjeleníteni, gyakran a dialógusokban és általában a legtágabban értelmezett diskurzusban a férfidominanciát kiemelve (Tannen 2001). Newman et al. (2008) nagy mennyiségű szöveganyagon mutatja be a női és férfi diskurzusok eltérő pszichológiai, kognitív, szociális és diskurzusszervező jegyeit. A longitudinális kutatások a korábban nemek szerint jobban elváló témák és stratégiák közeledését látszanak igazolni (Bishoping 1993), legalábbis a nyugati típusú társadalmak egyes rétegeiben.

A villámrandik nemi jellemzőinek vizsgálata először szociológiai, majd később pszichológiai keretben is megtörtént, felhasználva a nyelvészet, a diskurzuselemzés eszközeit. Stokoe (2010) szerint a villámrandikon a műfaj elvárásaival szemben nem a romantikus jelleg, hanem a partnerek megismerése, az interjújelleg áll a középpontban, így a nemi szerepek sem annyira központi szerepűek, mint azt előzetesen gondolnánk.

Kutatásomban két, saját szervezésű, magyar anyanyelvű heteroszexuális érdeklődők részvételével lezajlott villámrandi-esemény 5 perces anyagait vizsgálok, melyet rögzítés után lejegyeztem, és Newman et al. (2008) szempontjai szerint elemeztem. A vizsgálatba azokat a szempontokat vontam be, melyhez a villámrandi-esemény elegendő számú és megbízhatóan körülhatárolható elemet biztosít (pl. birtokos jelek, első és második személyű igék, szitokszavak). A nemek eltérő jellemzőinek oka a vizsgált korosztályban és villámrandi szituációjában nem köthetőek egyértelműen a dominancia kifejezéséhez, hanem egyszerűen a társadalmi nemek eltérő szocializációból adódó különböző jellemzőit mutatják. Az eredmények jelentős különbségeket mutatnak a beszélők egyéni jellegzetességei alapján, illetve a beszédalkalmazkodásra is található utalás (pl. a különböző személyű igék). A nemek különböző beszédmódjainak vizsgálata rávilágíthat azokra a nyelvi kategóriákra, melyek egy-egy szöveg, diskurzus, műfaj jellemzéseként, a többitől való elhatárolásként is használhatóak lehetnek.

Irodalom

Bishoping, K. 1993. Gender differences in conversation topics, 1922-1990. *Sex Roles*, 28, 1–18.

Stokoe, E. 2010. „Have You Been Married, or...?\": Eliciting and Accounting for Relationship Histories in Speed-Dating Interaction. *Research on Language and Social Interaction*, 43(3): 260–282.

Tannen, D. 2001. *Miért értjük félre egymást?* (Reményi Andrea Ágnes ford.). Tinta.

Budapest. Newman, M. L. – Groom, C. L. – Haneleman, L. D. – Pennebaker, J. W. 2008. Gender differences in language use. An analysis of 14.000 text samples. *Discourse Processes*, 45, 211–236.

Önjavítások narratívákban és társalgásokban

Bóna Judit

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Beszéd közben a beszélők folyamatosan ellenőrzik a saját beszédüket, és ha szükséges, javítják azt. Vannak tartalmi javítások, megfelelőségi javítások, hibajavítások, a felszínen nem megjelenő (rejtett) javítások, illetve egyéb javítások is. A beszélő két fő stratégiát alkalmazhat a javítás közben: a pontosságra vagy inkább a folyamatosságra törekszik. A kétféle stratégia különböző temporális paraméterekkel és nyelvi sajátosságokkal jellemezhető.

A jelen vizsgálatban kétféle beszéd típusban elemezzük az önjavításokat fiatal felnőtteknél: spontán narratívában és társalgásban.

A kutatás kérdései a következők: 1) Van-e különbség az önjavítások gyakoriságában a beszéd típusok között? 2) Milyen arányban jelennek meg a különböző típusú önjavítások a kétféle beszéd típusban? 3) Milyen jellemzői vannak az önjavítási folyamatoknak a spontán narratívákban és a társalgásokban? Hogyan jelenik meg a pontosság és a folyamatosság dichotómiája a kétféle beszéd típusban?

A fő hipotézisek a következők: 1) a narratívákban gyakrabban fordulnak elő az önjavítások. 2) Több megfelelőségi javítás fordul elő a társalgásokban. 3) A beszélők mindkét beszéd típusban inkább a folyamatosságra törekszenek a pontosság helyett.

A vizsgálathoz 20 fiatal felnőtt spontán narratíváját és társalgását elemeztem a BEA beszédadatbázisból. Annotáltam az önkorrektciókat, majd megmértem a hiba kezdetétől a megszakításig eltelt időt, a szerkesztési szakaszok időtartamát és a hiba kezdetétől a javítás kezdetéig eltelt időt. Elemeztem a javítás típusait és a javítási stratégiákat is. Végül összevettem az adatokat a két beszéd típusban.

Az eredmények hozzájárulnak a különböző beszéd típusokra jellemző beszédprodukciós folyamatok pontosabb megértéséhez.

A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal NKFIH-K-128810 számú pályázata és a Tématerületi Kiválósági Program támogatta.

A szerintem véleményjelölő pragmatikofonetikai elemzése spontán társalgásokban

Dér Csilla Ilona– Huszár Anna

¹Károli Gáspár Református Egyetem, ²Nyelvtudományi Intézet

A beszélői vélekedéseket jelölő elemek közül a magyarban gyakoriságával egyértelműen kiemelkedő *szerintem* a vitafórumokban és a beszélt sajtónyelvben a legelterjedtebb (MNSz2, a 254 ezer találat 57%-a, ill. 21%-a). Az általában kezdő helyzetű *szerintem* a spontán társalgásokra is jellemző, más műfajokhoz képest többször állva belső pozícióban (Dér 2018). Ez a beszédtervezéssel függ össze: véleményt jelölni egy nagyobb mozgékonyásra képes jelölő esetében nemcsak kezdő, de belső (közbevetett) és záró pozícióban is lehetséges. A *szerintem* csak pragmatikai funkciókkal bír 19. századi megjelenése óta (Dér 2016). Azt az elgondolást, hogy a diskurzusjelölők pozíciója pragmatikai erejükkel (erősítő vagy tompító jellegükkel) és udvariassági fokukkal összefügghet (ti. hátsó pozícióban inkább asszociálódnak bizonytalansággal és udvariassággal), egyes vizsgálatok megerősítették (pl. Aijmer 1997). A *szerintem* esetében azonban ennél komplexebb a kép: erősíthet úgy is, hogy udvariasabbnak hat (és fordítva), és ez a hatása a téma jellegétől – pl. tabutéma-e, amiről szó van – is függ (Dér 2018).

Kutatásunkban a BEA társalgásaiban (Horváth et al. 2019) vizsgáljuk a *szerintem* prozódiai profilját (vö. Lam 2009). 20–30 és 40–55 év közötti adatközlők anyagát elemezzük, korcsoportonként 10 női és 10 férfi beszélőt. Elsősorban azt vizsgáljuk, hogy a jelölő mennyire tekinthető prozódiailag függetlennek, melyek pragmatikai és fonetikai pozíciójának a hasonlóságai és különbségei, mik ezen pozíciók szupraszegmentális sajátosságai (időzítés és alapfrekvencia alakulása), valamint hogy ezek milyen összefüggést mutatnak a beszélő nemével és korával. Feltevésünk szerint a *szerintem* nagyfokú prozódiai függetlenséget mutat stabil és gyakori diskurzusjelölőként és nem függ a nemtől és korcsoporttól a különböző pozíciókban történő használata.

Irodalom

- Dér Csilla Ilona 2016. A *szerintem* diskurzusjelölő szinkrón és diakrón vizsgálata. In: Reményi Andrea Ágnes – Sárdi Csilla – Tóth Zsuzsa (szerk.) *Távlatok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 474–485.
- Dér Csilla Ilona 2018. *A véleményjelölők udvariassági szerepéről*. Előadás az „Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban 5.” konferencián, SZTE, Szeged, 2018. április 27.
- Horváth Viktória, Krepesz Valéria, Gyarmathy Dorottya, Hámori Ágnes, Bóna Judit, Dér Csilla Ilona, Weidl Zsófia 2019. Háromfős társalgások annotálása a BEA-adatbázisban. *NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK 115*: 255-274.
- Aijmer, Karin 1997. *I think* – an English modal particle. In: Swan, Toril – Westvik, Olaf J. (eds): *Modality in Germanic languages. Historical and comparative perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1–47.
- Lam, Phoenix 2009. What a difference prosody makes: the role of prosody in the study of discourse particles. In: Barth-Weingarten, Dagmar – Dehé, Nicole – Wichmann, Anne (eds): *Where prosody meets pragmatics*. Bingley: Emerald. 107–126.

A kutatást az NKFI-128810-es számú pályázata támogatta.

A szünettartási stratégiák alakulása a társalgó partner személyének függvényében

Gyarmathy Dorottya

Nyelvtudományi Intézet

A néma szünet a spontán beszéd egyik leggyakoribb jelensége; gyakoriságát és időtartamát számos tényező befolyásolja (beszélő személye, fizikai állapota, beszédkörnyezet, beszédben való jártasság, beszédhelyzet, beszéd típus, életkor, nem). Meghatározó továbbá a nyelv, a szintaktikai tényezők, illetve a közlésben elfoglalt hely. A néma szünet közlésbeli funkciói sokrétűek (fiziológiai szükséglet, értelmi tagolás, gondolkodási/hatásszünet, új információ jelzése, diskurzusszervezői szerep). A korai kutatások megkülönböztették a beszélő tervezési nehézségeiből adódó néma szünetet, illetve a szintaktikai szerkezet határán létrejövő junktúrát; a közelmúltban pedig magyar és idegennyelvi spontán beszédre is igazolták a néma szünetek funkció- és pozíciófüggő realizációit.

Noha a néma szünet napjainkban sokat kutatott területnek számít, mégis még a nemzetközi szakirodalomban is kevesen foglalkoztak eddig azzal a kérdéssel, hogy a beszélő neme miként befolyásolja szünettartási stratégiákat. Az ilyen jellegű kutatások főként felolvasott szövegeken, illetve spontán narratívákon készültek. Magyarra még nem született olyan kutatás, ami spontán társalgásban vizsgálná a beszédpartner nemének a beszélő szünettartási stratégiáira gyakorolt befolyását.

A jelen kutatás a BEA Spontánbeszéd Adatbázis Társalgási alkorpuszán vizsgálja 3 korosztályban (fiatal, középkorú és idős), hogy az adatközlő neme hatással van-e, és ha igen, miként befolyásolja a felvételvezető szünettartási stratégiáit. Az összesen 30 (korosztályonként 10) elemzett társalgásban az interjúkészítő minden esetben azonos. Eredményeink alapján pontosabb képet kaphatunk arról, hogy a nem és az életkor milyen társalgásszervező szerepekkel bír.

A kutatást az NKFI K-128810 pályázat és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

Beszédegységek fonetikai jellemzőinek összefüggései – a fonetika és a társalgáselemzés találkozása

Horváth Viktória¹ – Bóna Judit² – Dér Csilla Ilona³ – Gyarmathy Dorottya¹ – Hámori Ágnes¹ – Krepsz Valéria¹ – Weidl Zsófia²

¹Nyelvtudományi Intézet

²Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

³Károli Gáspár Református Egyetem

A Társalgáselemzési Kutatócsoport a Nyelvtudományi Intézet Fonetikai Osztályán alakult 2018-ban, NKFI projekt keretében. Kutatásaink célja a fonetika módszertanát és a társalgáselemzés elméleti keretét ötvözve annak meghatározása, hogy milyen dinamikus változások írhatók le a beszéd fonetikai paramétereiben és azok összefüggéseiben, különböző beszédegységekben, főként a BEA adatbázis háromfős társalgásaiban. A több résztvevős beszédfelvételek felhasználása azért kiemelten fontos, mert alkalom nyílik olyan – fonetikai szempontból eddig kevesebbet elemzett – beszédegységek sok szempontú vizsgálatára, mint a beszédfordulók, a beszélőváltások, diskurzusjelölők vagy az egyszerre beszélés. A kutatás kiemelt célja továbbá a beszédalkalmazkodás jelenségének szélesebb körű leírása, amelynek nagyon kevés hazai előzménye van a beszéd szupraszegmentális szerkezetét tekintve, ezért nóvumnak számít a magyar beszédkutatásban. Kutatásaink újdonsága továbbá a módszertani pluralitás: az egyes jelenségek vizsgálata kvantitatív és kvalitatív elemzések ötvözésén alapul. Az előadás az elmúlt két év kutatási eredményeiből mutat be néhányat a háttéracsatorna-jelzések, a társalgásbeli szünetezés, az egyszerre beszélés, vagy a társalgásokban előforduló nevetések témaköréből, amelyek új adatokkal szolgáltak a magyar diskurzusok szerveződéséről.

A kutatást az NKFI K-128810 pályázat támogatta.

A társas interakciók, pragmatikai képességek mérési lehetőségei a (klinikai) gyakorlatban

Hoss Alexandra

PTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

Miközben a társas helyzetek, a társalgások adekvát, hatékony megvalósulásában a pragmatikai kompetencia és képességek jelentős szerepe evidenciának tekinthető, a pragmatika fogalmának, tárgyának meghatározásában nincs konszenzus. Éppen ezért érdekes lehet megvizsgálni, hogy a pragmatikai képességek feltérképezésekor milyen aspektusok jelennek meg pragmatikaiként, és ezek miként mérhetők.

Jelenleg a hazai pszichodiagnosztikai, gyógypedagógiai gyakorlatban komplex vizsgálati keretben igyekeznek feltárni a szocio-kommunikációs viselkedések, a megnyilatkozások pragmatikai sajátosságait annak érdekében, hogy a pragmatikai fejlődés primér vagy szekundér jellegű érintettségét meghatározhassák. Miközben több, a különböző nyelvi aspektusok felmérésére irányuló sztenderdizált teszt elérhető, célzottan a pragmatikai képességek feltérképezését lehetővé tevő eljárás még nem áll rendelkezésre. Előadásomban ezért a nemzetközi szakirodalomban és a klinikai gyakorlatban megjelenő három eszközt szeretnék ismertetni, elsősorban kifejezetten azokra az vonatkozásokra fókuszálva, amik egy lehetséges magyar adaptáció során megfontolandó aspektusok, ezekhez egyúttal megoldási javaslatokat is bemutatva.

Az eredeti, angol nyelvű eljárások, a Communication Checklist (CC) három változatának, a Test of Pragmatic Language 2. kiadásának (TOPL-2), valamint a Clinical Assessment of Pragmatics-nek (CAPs) a megismerését követően elkészítettem az egyes itemek fordítását annak érdekében, hogy megvizsgáljam azok nyelv- és kultúrafüggő jellegét. Nyelvfüggőnek abban az esetben tekintetem az egyes tételeket, ha a forrásnyelv valamely, a magyar nyelvtől eltérő nyelvspecifikus jellemzőjére vonatkozó jelenséget vizsgál, például az angolban megjelenő, de a magyar nyelvben nem releváns, a nemek megkülönböztetésére szolgáló he/she névmások alkalmazása, ami a CC-kérdőívek mindegyikében megtalálható. Kultúrafüggőnek azokat a tételeket tekintetem, amik olyan hétköznapi helyzeteket, viselkedéseket, szokásokat, eseményeket stb. jelenítenek meg, melyeknek megjelenési formája, ismertsége vagy megítélése eltérő lehet a forrás- és a magyar kultúra viszonylatában. Ilyen például a TOPL-2-ben megjelenő baseball vagy mogyoróvajás szendvics.

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-IV-PTE-70 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

Közlések fonetikai-pragmatikai sajátosságai a beszélők számának függvényében

Huszár Anna – Krepsz Valéria

Nyelvtudományi Intézet

A beszéd szegmentális és szupraszegmentális szerkezetét számos tényező mellett meghatározza a beszélők száma is, azaz, hogy monologikus, dialogikus vagy több fős beszédhelyzeteket vizsgálunk-e. Noha ez a tény jól ismert a fonetikai kutatásokban, a vizsgálatok többsége elsősorban egy típusú felvételt (egy vagy több fős közlések) választ elemzéseikhez, és napjainkig kevés olyan kutatás látott napvilágot, amely ezek összevetésén alapszik (vö. pl. O'Connor – Michaels 2007).

Ebből adódóan a jelen vizsgálat célja annak elemzése, mutatkozik-e különbség a 2- és 3-résztvevős beszédhelyzetek esetén a közlésegyeségek időzítési sajátosságaiban (pl. tempóértékek), illetve az egyszerre beszélésekben, háttérszótorna-jelzésekben.

Az adatközlőket a BEA adatbázisból választottuk, 10 fiatal felnőtt anyagát elemeztük (5 férfi és 5 női beszélő), életkoruk 20 és 30 év közé esett. Az adatbázisból két beszédtypust vizsgáltunk: 2-résztvevős (véleménykifejtés) és 3-résztvevős (társalgás) beszédhelyzeteket. A felvételekből Praat szkriptek segítségével nyertük ki a szünetekre és a beszédszakaszokra jellemző időzítési információkat. Vizsgáltuk a beszédszakaszok időtartamát, a beszélőket jellemző artikulációs tempót, a szünetezési sajátosságokat, valamint pragmatikai szempontokat figyelembe véve az egyszerre beszéléseket és a háttérszótorna-jelzéseket (időtartam, típus, pozíció).

Az eredmények azt mutatták, hogy az artikulációs tempó kevésbé, míg a szünetezési időzítési mintázatok jelentősebb különbségeket mutattak a két beszédtypus között. A háromfős társalgásokat jelentősen nagyobb háttérszótorna-jelzés változatosság jellemezte, mint a kétfős beszédhelyzeteket, ami alátámasztja ezen jelenség társalgásszervező funkcióját. A háttérszótorna-jelzések időtartamaiban kevésbé mutatkozott eltérés a beszédtypusok között, ami a beszédtypus-független funkcióra és kvázi-beszélőfüggetlen formára utal. Az egyszerre beszélések aránya - a beszédtypusok sajátosságaiból adódóan - a háromfős társalgásokban jelentősen nagyobb volt, az esetek többségét a háttérszótorna-jelzések adták.

A kutatás eredményei hozzájárulnak a többrésztvevős társalgások szerveződésének alaposabb megismeréséhez.

Irodalom

O'Connor, M. – Michaels, S. 2007. When Is Dialogue 'Dialogic'? *Human Development* 50(5): 275–285.

A kutatást az NKFI-128810-es számú pályázata támogatta.

Változó világ, tradicionális szokások - Bókokra adott válaszok elemzése online, illetve személyes kommunikáció során

Illés Tekla

Budapesti Corvinus Egyetem

A bókolás művészete már több évtizede kutatott téma, azonban az online közegben való megjelenése új kérdések elé állítja a tudományos diskurzust. Korábbi kutatások már rávilágítottak arra, hogy a különböző közösségi média felületeken történő kommunikáció során eltérés figyelhető meg a személyes, illetve online bókokra adott reakciókban. Ezek a kutatások, azonban az online történő kommunikációra fókuszáltak, és a különbségek kialakulását csak megemlítik, részletesebben már nem vizsgálják. (Indah és Rifana, 2017, Maíz-Arévalo és García-Gómez 2013 illetve Placencia, Lower és Powell 2016) A jelen kutatás célja, hogy feltárja az online, illetve személyes formában kapott bókokra való reakciók vizsgálatán keresztül, az esetleges eltéréseket és hasonlóságokat. A hipotézisek között szerepel, hogy ugyanazok a személyek online, illetve személyes interakciók esetén, azonos bóktípusra eltérő kategóriába sorolható választ adnak. A téma egyik ismert Magyarországi kutatója Szili Katalin, aki több cikkben is írt a bókokra adott válaszokról, azonban online, illetve személyes bókolás összehasonlításával nem foglalkozott, így a téma ezen aspektusa még feltárára vár. Továbbá feltételezhető, hogy az online kommunikáció sajátosságából adódóan újabb reakciótypusok emelkednek ki, melyek nem szerepelnek a korábbi szakirodalomban, mivel a kategóriarendszer a személyes kommunikáción alapszik (ld. Szili, 2000 és 2004). A jelen kutatás fókuszában a 18 és 26 év közötti korosztály áll, mivel e csoport közösségi médiában való részvétele kimagasló. A módszertan a következő: a kutatás első felében online CMC kommunikációt szimuláló kérdőív alapján a kitöltőnek eltérő típusú bókokra kell válaszüzenetet megfogalmaznia. A kutatás második részében, egy személyes interjú során, a résztvevő ismét bókokra reagál, azonban megváltozott környezeti feltételekkel, szóban. Feltételezhetően az online illetve a személyes kommunikációban bókokra adott válaszok, eltérők lesznek és a korábban megalkotott kategóriarendszer bővül az online kommunikáció sajátosságainak megfelelően, továbbá a válaszadásban nemi különbségekre jellemző sajátosságok is megmutatkozhatnak.

Irodalom

- Indah, R. N., & Rifana, N. F. (2017). The pattern of compliments in Instagram photo comments. *International Journal of Research Studies in Language Learning*, 7(3), 57–69.
- Maíz-Arévalo, C., & García-Gómez, A. (2013). 'You look terrific!' Social evaluation and relationships in online compliments. *Discourse Studies*, 15(6), 735–760.
- Szili, K. (2000). Az udvariasság elméletéről, megjelenésmódjairól a magyar nyelvben. *Hungarológia*, 261.
- Szili, K. (2004). A bókra adott válaszok pragmatikája. Adalékok a szerénység nyelvi megnyilvánulásához a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 128 (3): 265–285.
- Placencia, M. E., Lower, A., & Powell, H. (2016). Complimenting behaviour on Facebook: Responding to compliments in American English. *Pragmatics and Society*, 7(3), 339–365.

**Tartalmas és funkciószavak időtartama csecsemőkhöz szóló beszédben Kohári Anna¹ –
Deme Andrea^{2,3} – Uwe D. Reichel¹ – Szalontai Ádám¹ – Mády Katalin¹**

¹Nyelvtudományi Intézet

²Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

³MTA-ELTE „Lendület” Lingvális Artikuláció Kutatócsoport

A felnőttek másképp beszélnek a gyermekekhez, mint egymáshoz. A beszédalkalmazkodásnak ezt a sajátos formáját dajkanyelvnek is szokták nevezni, amelynek artikulációs tempója jellemzően lassabb a felnőttekhez szóló beszédhez képest. Továbbá a megnyilatkozás belsejében lévő tartalmas szavak, illetve magánhangzók hosszabbak dajkanyelvben (Swanson et al. 1992; Ko–Soderstrom 2013), ugyanakkor a funkciószavak (névelők, prepozíciók, segédigék stb.) magánhangzóinak időtartama nem mutatott eltérést a két regiszterben (Swanson et al. 1992). A jelen kutatás magyar anyanyelvű édesanyák dajkanyelvében vizsgálja a lassulás megjelenését a különböző szófajú szavak és az őket alkotó magánhangzók szintjén.

A kísérletben 20 magyar anyanyelvű adatközlő mondott el egy mesét először a kísérletvezetőnek, majd a saját 4 hónapos gyerekének oly módon, hogy a mesekönyvben kötelezően felolvasott mondatok is szerepeltek. A hanganyagot szó- és hangszinten automatikusan annotáltuk, majd manuálisan ellenőriztük a Praat 6.0.40 szoftverben. A statisztikai elemzéseket az R szoftverben végeztük el kevert modellekkel. Az eredmények alapján elmondható, hogy a legtöbb esetben a tartalmas és a funkciószavak is hosszabbak dajkanyelvben, mint a felnőttekhez szóló beszédben, amely ellentmond annak a feltételezésnek, hogy a funkciószavak nem járulnak hozzá a dajkanyelv lassabb tempójához.

Irodalom

Ko, E. S. – Soderstrom, M. 2013. Additive effects of lengthening on the utterance-final word in child-directed speech. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 56(1), 364–371.

Swanson, L. A. – Leonard, L. B. – Gandour, J. 1992. Vowel duration in mothers' speech to young children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 35(3), 617–625.

A vizsgálat A korai nyelvfejlődés neuro-kognitív előjelzői (Neurocognitive predictors of early language development) című projekt (NKFIH-K-115385) keretében készült.

„Szedjem, vagy ne szedjem?” - A változás nyelvészeti elemzése az orvos-beteg kommunikációban

Kuna Ágnes

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Az orvos-beteg kommunikáció kutatásában és leírásában egyre többször és több szinten jelenik meg a változás. Az előadás a változás vizsgálatával kapcsolatban kettős célkitűzést fogalmaz meg. Egyrészt bemutatja a modern kori orvos-beteg kommunikáció kutatásának történeti alakulását, ennek legfőbb állomásait, változási irányait az elmélet és a módszertan terén. Különösen nagy hangsúly helyeződik a nyelvészeti megközelítésnek, ezen belül kiemelten a nyelvészet funkcionális irányainak a szerepére (társalgáselemzés, szociolingvisztika, pragmatika), amelyek jelentősen átalakították az orvos-beteg kommunikáció kutatását, és nagy hatást gyakorolnak rá a mai napig.

Ehhez kapcsolódóan az előadás másik fő célkitűzése az orvos-beteg konzultáción megvalósuló változások nyelvi „mikroeseményeinek” vizsgálata a társalgáselemzés (Sacks et al. 1974) és a funkcionális pragmatika elméleti és módszertani felvetéseiből kiindulva (Verschueren 1999, Tátrai 2011). A kvalitatív elemzés 8 háziorvosi és 12 fogorvosi rögzített (Kuna–Hámori 2019), valamint 10 résztvevő megfigyeléssel dokumentált konzultáció anyagán alapul (Kuna–Kaló 2014) (összesen: ~ 4 és fél óra). Elsősorban arra keresi a választ, hogy milyen kommunikatív cselekvésekben és műveletekben ragadhatók meg a beteg terápiához kapcsolódó attitűdjeinek, cselekvéseinek a megváltozása az orvos-beteg interakcióban. Így többek között kitér a metaforizáció, a polarizálás, a metapragmatikai reflexiók szerepére, valamint ezek explicit, illetve implicit nyelvi megvalósulásaira.

Irodalom

- Kuna Ágnes – Kaló Zsuzsa 2014. Az orvos-beteg kommunikáció a családorvosi gyakorlatban. In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve. Éghajlat, Budapest. 117–130.*
- Kuna Ágnes – Hámori Ágnes 2019. „*Hallgatom, mi a panasz?*” A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai az orvos-beteg interakciókban. Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság.* Eötvös Collegium, Budapest. 260–283.
- Sacks, Harvey – Schegloff, Emanuel – Jefferson, Gail 1974. A Simplest Systematics for the Organization of Turn Taking in Conversation. *Language*, 50. 696–735.
- Tátrai, Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding pragmatics.* Arnold, London/NY/Sydney/Auckland.

Implikaturák kutatása a konverzációelemzés elméleti keretének segítségével

Németh Zsuzsanna

Szegedi Tudományegyetem

A filozófiai pragmatikai megközelítések az implikaturát, vagyis a beszélői jelentés azon részét, amelyet a beszélő nem mond ki, csupán sugall (Grice 1975), intuíció és gondolatkísérletek segítségével tárják fel. Azoknál a cselekvéseknél, amelyeknél a válaszreakció kétféle lehet, a társalgás résztvevői a két lehetőséghez nem egyformán viszonyulnak, hanem bizonyos preferenciaelveket követnek. Ilyen preferenciaelv például, hogy ha lehetséges, kerüljük el vagy minimalizáljuk a kimondott visszautasítást (Pomerantz–Heritage 2013). Ha a beszélők elkerülik az explicit visszautasítást, akkor ezt úgy is megtehetik, hogy a diszpreferált válaszcselekvést nem mondják ki, csupán sugallják, azaz implikaturát közvetítenek (Pl. A: *Eljössz velem moziba?* B: *Vizsgára kell készülnöm*). Az ilyen válaszreakciók előzményeként megjelenő első párrészekre (pl. meghívás, kérés) korpuszban is rákereshetünk.

Előadásom célja megmutatni, hogy az implikaturák kutatásába hogyan vonható be a verbális interakció kutatásának egy olyan megközelítése, amely saját módszertani alapelvei szerint korpuszalapú. Ez a konverzációelemzés, amely a természetes hétköznapi interakciók különböző jelenségeit azok megfigyelhető előfordulásain keresztül vizsgálja. Előadásomban a Magyar Nemzeti Szövegtárból kinyert adatok segítségével azt vizsgálom, hogy a fent bemutatott, második párrészként megjelenő implikaturák kikövetkeztetésében milyen szerepet játszik a megnyilatkozás szekvenciális kontextusa.

Vizsgálatom legfontosabb konklúziója, hogy az a normatív elvárás, amelyet bizonyos megnyilatkozások támasztanak a recipienssel szemben egy típuskonform második párrész produkciójára, szükséges és kulcsszerepet játszik a második párrészben megjelenő implikatura kikövetkeztetésében. Összességében megállapítható, hogy a grice-i pragmatikaelmélet és a konverzációelemzés együttes alkalmazása a sugallt jelentések kutatásában gyümölcsöző, mert a két elméleti keret erősíti egymást: integrációjuk közelebb juttat minket a jelenség megértéséhez, mint ha csupán egyetlen elméleti keretben dolgoznánk.

Irodalom

- Grice, H. Paul 1975. Logic and conversation. In: Cole, Peter – Morgan, Jerry L. (eds.): *Syntax and semantics 3. Speech acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Pomerantz, Anita – Heritage, John 2013. Preference. In: Sidnell, Jack – Stivers, Tanya (eds.): *The handbook of conversation analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 210–228.

A hát diskurzusjelölő megjelenése középiskolások egyet nem értéseiben

Weidl Zsófia

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

A kutatás témája középiskolások verbális egyet nem értéseinek fonetikai-pragmatikai elemzése. A vizsgálat arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen egyezések és különbözőségek fedezhetők fel a diákok beszédében egyetértések és egyet nem értések során, különös tekintettel a hát diskurzusjelölő megjelenésével kapcsolatban.

Mivel a hát a leggyakoribb diskurzusjelölők egyike a magyar nyelvben és egyazon forma számos jelentéssel rendelkezik, Dér (2017) több funkciót is társított hozzá a jelölő különböző használati módjait figyelembe véve. Ezen kívül Dér és Markó 2017-es kutatásukban megállapították, hogy a hát vizsgált funkciói mutatnak bizonyos mértékű szupraszegmentális jelöltséget.

Hipotézisem szerint a jelölő társulás formájában is feltűnik, és más-más funkciókat tölt be az egyetértő illetve az egyet nem értő beszélgetések során.

A kutatás résztvevői 15 és 19 év közötti, egy középiskolába járó fiúk. A diákok 10 párt alkottak, és az első vita során ellenkező, míg a második során azonos álláspontot kellett képviselniük. Az egyetértő beszélgetések szolgáltak a vizsgálat során kontrollhelyzetként, ezekhez viszonyítva elemeztem az egyet nem értéseket.

Az eredményeket tekintve elmondható, hogy a hát diskurzusjelölő a megjelenésének több mint 70 %-ában más jelölőkkel együtt, diskurzusjelölő-társulásként fordult elő. Az egyet nem értésekkor gyakran ellentétes véleményt vezet fel, esetleg azt tompítja, enyhíteni próbálja. Az egyetértésekkor gyakran a helyeslő visszacsatolásokat vezeti be, illetve számos esetben előfordul az is, hogy kapcsolóelemként funkcionál, akár társulásokban, akár önmagában.

A hát diskurzusjelölő funkcióinak vizsgálatát kiegészítem fonetikai jellemzőkkel, valamint a jelölő szünetekkel való viszonyát is elemzem. A társalgások elemzése ezeken túl, kitér az egyszerre beszélésekre illetve a beszédtempó és az alaphérfvencia értékeire is a két helyzetben.

Irodalom

Dér, Csilla Ilona 2017a. A hát multifunkcionalitása a beszédműfajok és a diskurzusjelölő-társulások függvényében. *Beszédkutatás 2017*: 169–184.

Dér, Csilla Ilona – Markó, Alexandra 2017. A hát funkciói a prozódiai megvalósulás függvényében. *Beszédkutatás 2017*: 105–117.

A kutatást az NKFI K-128810 pályázat támogatta.

A szimpózium a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K-128810 számú, Beszédegységek fonetikai jellemzőinek összefüggései című pályázat keretében valósul meg.